

Paed. Th.

5487.

CAROLI HENRICI SINTENIS

LYCEI TORGAVIENSIS RECTORIS

MECHANISMVS

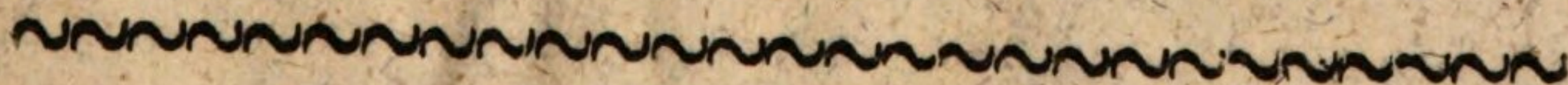
IN

HVMANITATE

SCHOLASTICVS

IN

VSVM VERI PHILANTHROPINI.

LIPSIAE

APVD FRID. GOTTH. IACOBAEER ET FIL.

MDCCCLXXVIII.

*Industria Consequitur
Coronam.*

*Ex Libraria
M. Ioannis Christophori Koenig.*

MAGNIFICO
H I L L E R O

ET

EXCELLENTISSIMO
K R E B S I O

PRAECEPTORIBVS SVIS

HOC

PIETATIS DOCUMENTVM

EXHIBET

A V C T O R.

MAGNIFICO

HILLER

EXCELSIMO

KREIS

BRACCIATORI

PICCOLA

AVCION

VIRI SUMMI atque OPTIMI.

Non idem mihi contingere potest, quod Aeschini contigisse legitur, de quo Socrates dicere consuevit: solus nos colere nouit. Tantus est aequissimorum hominum in praestantissimae disciplinae VESTRAE pretio ponendo numerus, ut de eadem gloria, quam Philosophus ille reportauit, mihi gratulari nequeam. Sit tamen, ut vos multi haud impari cultu prosequantur, ego sane nemini illorum cedo, neque committam, ut grati animi virtute ab ullo unquam superari videar. Suauissimae enim intimaeque voluptatis atque laetitiae sensu iuuentutem et adolescentiam meam semper recordor, propterea quod quisque VESTRUM mihi fuit Socrates, qui curae habuit, ut me meliorem mihi redderet. Eximia beniuolentia, qua me, relictis etiam scholis VESTRIS, luc usque amplexi estis, veniam mihi concessura visa est, VESTRORVM nominum amplitudine huic libello scholastico nitoris

atque praesidii comparandi. Pietatis in
vos pignus habeatis, id unum est, quod a
vobis peto. In Academiae et Scholae
commodum et ornamentum, omnibus rebus,
quibus vera felicitas humana censetur, vos
florētissimos quam diutissime seruet Summi
Numinis cura, cum vero aliquando, placi-
dae senectutis extremum terminum consecu-
ti, iam dudum obitu nobis eritis erepti,
VESTRAM memoriam ego semper adhuc
venerabor. Sacram,

Nominum VESTRORVM
Amplissimorum

Torgaviae,

a. d. XV. Kalend. Nov.

MDCCLXXVIII.

cultor perpetuus

CAROLVS HENRICVS SINTENIS.

PRAE-

PRAEFATIO.

Aetatem nostram magnum auctorum tulisse pro-
uentum, qui, rebus scholarum optime con-
sulturi, inter innumeros alios, necessaria peritia
omnino destitutos, saluberrima fingendae forman-
daeque iuventutis consilia darent, nemo certe est,
qui neget. Dolendum igitur videretur, si opti-
mus quisque illorum rem maximi ponderis iniquis
et difficilibus narrasset auribus, ut in eam senten-
tiam perduceremur, praeiudicatas opiniones in re-
bus scholasticis tam altas in hominum animis egisse
radices, ut non minori labore, quam superstitiosa
et absurda in rebus sanctioribus, exstirpandae era-
dicandaeque viderentur. Omnibus mecum conue-
niret, scholas esse seminaria, in quibus, pro viri-
bus, unicuique insitis, arbores frugiferae crescant,
qua vero ratione hae arbores sint colendae, quam
curam, quamque sollertiam, ut fructus aliquando
ferant, postulent, haec omnia, neque in honorem,
neque in commodum aetatis nostrae, tot sapien-
tiae, ut creditur, radiis collustratae, adhuc par-
ui putarentur. Ad methodum enim, in scholis
frequentissimam, accuratius si attenderes, tot tan-
taque vitia deprehenderes, ut vix appareret, nos
in emendanda docendi ratione quidquam debere sae-
culo. Obtineret inueterata quaedam puerorum et
iuuenum instituendorum ratio, qua neque tempori,
neque utilitati disciplinae alumnorum consuleretur,
qua multa agendo nihil ageretur, qua nugis atque
ambagibus institutioni commissorum progressus im-
pedirentur, et spes parentum, de filiis concepta,

sanctisque magistrorum promissionibus sustentata, irrita facta falleretur. In primis vero Mechanismus iste scholasticus, tam in religione sanctissima, quam in humanitate elegantissima, tot tantaeque institutioni afferret adhuc etiam incommoda, ut, non nisi hoc expulso et proscripto, verae cognitionis rerum diuinarum, et diligentis doctrinae, fundamenta in scholis ponerentur. Paucis abhinc annis, singulis prolusionibus, descripsi pestiferam hanc, in literis profanis, disciplinam, et Virorum, quos, ob eruditionem rerumque scholasticarum cognitionem, praecipua veneratione colendos puto, assensu incitatus, otium, quod quotidianae, eaeque permultae, lectiones mihi concesserunt, ad id contuli, ut eandem descriptionem, in plurimis mutatam et auctam, in lucem adspectumque denuo ederem. Veteranos (tales si adhuc inueniuntur,) mechanismi scholastici amicos, qui sperandae emendationis aetatem iam excefferunt, non curo. Votorum meorum summa haec est, ut omnes, qui aliquando iuventuti, literis formandae, operam atque studium sint daturi, hoc libello permoueantur, ut, multo salubriori instituendi ratione, et muneris scholastici dignitati, et verae puerorum atque iuuenum saluti inservientes, vestigia magistrorum premant, qui, tam explosis, siue eiectis nonnullorum nugis atque lusibus, quam relictis Mechanismi tormentis atque ambagibus, viam ingrediuntur et multo tutiorem, et longe breviorem. Deus, qui scholarum flore respublicas ornat et auget, his optatis meis vim atque gravitatem addat!

Prole-

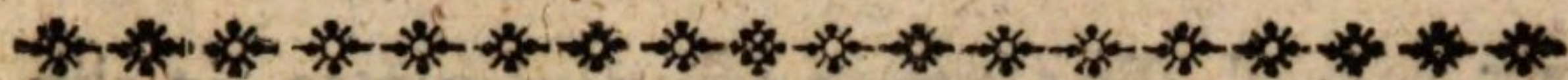

Prolegomena.

M*echanismus scholasticus*, isque, ut dici potest, *profanus*, cernitur in peruersa ista et perniciofa ingeniorum colendorum ratione, qua in literis humanis memoriae tantum consulitur, mentis facultate, eiusque crebra exercitatione, omnino neglecta. Discipuli omnia, quaecunque sint, tam, quae intellexerint, quam, quae pro iudicii imbecillitate atque infantia percipere non potuerint, memoriae ut quam fidelissime mandent, horrendis comminationibus, quid? quod grauib, quibus corpora excruciantur, suppliciis coguntur. Interrogati igitur, ad primam responsionem tam prompti paratique sunt, ut et magistri in instituendo artificium, et discipulorum in discendo industriam, immo assiduitatem, sexcenties mireris, quodsi ex iis rationem eorum, quae didicerint, quaesieris, stupidi, *hoc*, respondent, *Dominus magister nos non docuit*. Quis est, qui sine maxima commiseratione has *machinas*, formam atque speciem humanitatis prae se ferentes, intueatur? semper, ut omnis machina, more con-

sueto agunt, in respondendo sunt simplices, vel eundem semper sequuntur ordinem, eandemque consuetudinem, et simul ac, quaestionibus interpositis, hunc ordinem turbaueris, statim haesitant, ut omnis fere sensus et rationis expertes videantur. Prouida Summi Numinis cura, praeter loquelam, et inferiores animi dotes, ad quas referenda est *memoria*, sensibus fulta, aliam adhuc, eamque longe praestantior, homini largita est facultatem, qua non solum rerum obuiarum notiones distinctas sibi format, sed etiam iudicat, et vera a falsis discernit. Haec facultas, iam in tenerissima aetate exercenda, *Mechanismo scholastico*, ut quilibet statim animaduertit, penitus negligitur, ut, pro dolor! discipulum inter, tali institutione corruptum, et animal quodcunque, rationis lumine priuatum, parum intercedat differentiae. Duplicis vero in *Humanitate* generis est *Mechanismus scholasticus*, alius, quo *puer* in elementis linguarum, alius, quo *iuuenis* in legendis auctoribus classicis corrumpitur. Veterum Grammaticorum ratione habita, ille dici potest *technicus*, hic, rursus diuidendus, vel est *exegeticus*, vel *criticus*. De vnoquoque separatim agam.

Caput I.

De Mechanismo Technico.

Quilibet mihi largitur, omnem curam omnemque operam esse adhibendam, ut pueri, quo facilius feliciusque ad sublimiora altioraque progredi possint, elementis exquisitè instituantur, et nihilo tamen minus multi scholarum magistri, quorum institutioni iuvenes, lectione auctorum classicorum exercitandi, traduntur, mecum consentiunt, multos saepe errores, in tradendis linguarum principiis committi. Fieri non potest, ut, quae prima institutione fuerint neglecta, sequenti tempore integre et absolute emendentur. Secunda tertiaque disciplina multa accuratius perspicui, et compensari posse, unicuique concedendum puto, sed, si omnium prima institutio fuit falsa, manca, et ieiuna, nunquam consequemur, ut, vel frequentissima repetitione, ipsa cognitio, *serie continente*, accurate cohaereat. Quod multi puerorum magistri non perpendant, necesse est. Haud pauci enim iuuenum, si ad legendos antiquitatis scriptores, tanquam ad fontes sapientiae humanae, ducuntur, rebus, ad Grammaticam pertinentibus, impediti, sic retardantur, ut non magnos progressus faciant. Innumera fere, quae animis illorum effluxerunt, in memoriam sunt redigenda, quod sane fieri non deberet, si notae harum rerum animis illorum in pueritia studiose et diligenter

diligenter fuissent infixae atque insculptae, in aliis vero rebus, leuissimo argumento in contrarium adducto, sic perturbantur, vt dubii et ancipites, quo se vertant, nesciant. Ego certe non is sum, qui eo inhumanitatis progrediar, vt *omnem* culpam praeceptoris disciplinae tribuam, ipso vsu expertus scio, institutionem non solius magistri, sed discipuli etiam cum magistro commune, opus esse. Hoc vero probe scio, illam instituendi rationem, quam mechanicam nomino, puerorum utilitati, in legendis auctoribus classicis, nunquam consulere posse. Videamus igitur, qua docendi ratione multi vtantur, puerum vt elementis linguarum imbuant. Primus liber, qui in manibus illius versatur, pro more Mechanismi *technici* est sanctus *Rhenii Donatus*, liber, si secundum rerum, in illo traditarum, seriem tractatur, nugis plenissimus, et innumeris ambagibus, quibus multum temporis teri et consumi potest, accommodatissimus. Quodsi enim ea tantum methodus apta et idonea dicitur, qua praemittuntur, ex quibus sequentia clariora reddi possunt, certe haec docendi ratio, quae a *Donato* sic incipit, vt eius rerum docendarum ordinem retineat, a quolibet sapientiori absurda et peruersa nominari meretur. Omnium prima statim huius libelli quaestio: *quot sunt partes orationis?* tam insulsa, tamque ieiuna est, vt nulla ineptior cogitari possit. Fingas tibi puerulum, cui magister, prima statim institutionis hora, notionem *nominis, pronominis, verbi, participii, aduerbii, praepositionis, coniunctionis,*

Elionis, et *interiectionis*, distinctam, immo tantum claram, reddere possit, is puerulus sit mihi ingeniosior et astutior, *Sisypho*, eiusque magister ex quovis ligno *Mercurium* ficturus videtur. Infelicissimae institutionis puerulus, corporis cruciatuum grauitatem metuens, haec nomina, quae ipsi mala omnia, et paene prodigia videntur, memoriae imprimit, et, toto corpore trepidans et titubans, recitat. Sit tamen *Donatus*, ne iura eius inueterata manu profana violem, sit omnium librorum latinorum primus, qui innocenti puero iterum iterumque commendetur, legatur modo ea cum puero ratione, qua saltem aliquid ad exquisitam et diligentem institutionem conferre potest. Sed nunc incipit puer flectere nomina, et, regulis de variis nominum generibus, cum omnibus illarum exceptionibus, perceptis, progreditur ad verba, sed haec omnia secundum formas, in aureo isto libello praescriptas, et quomodo? quasi iuratus in ordinem casuum, temporum, et personarum. Decies hoc ordine repetito, periculum facias, num puer, extra hunc ordinem, vocem aliquam flectere didicerit, euoluas auctorem aliquem, et quaeras ex puero, quis hic sit casus, quale tempus, et quae persona, tunc obseruabis, illum in mente formam, cui haec vox in *Donato* respondeat, quasi *abacum Pythagoricum*, consulere. Hic igitur est primus gradus, quo puer, duce *Mechanismo tecnico*, per varios *Nominum* casus, per tot discrimina *Verborum* tendit in Latium. Iam sequamur illum in *Langii colloquia*.

Hic

Hic enim, quod probe teneas, libellus primus est auctor classicus, qui, quia collegae eius vires pueriles superare putantur, cum puero legitur. Qui vero huic libello viam ad scholas muniuit, is aequè deperditi saporis, atque egregiae ignorantiae in eligendis auctoribus classicis, documentum exhibuit. Negare quidem non possumus, hos libros, qui dicantur classici, a talibus viris posteritati esse traditos, qui maxima eruditione conspicui, et in summo dignitatis auctoritatisque fastigio collocati, certe non hac ex ratione scripserint, ut pueri post aliquot saecula ex illorum scriptis linguam latinam sibi familiarem redderent, vel exempla ad collustrandas regulas Grammatices colligerent, nihilo tamen minus sola sunt antiquitatis monumenta, quae pueris, ob elegantiam, venustatem, et ornatum in scribendi ratione, illis ut mature adfuefacti imitationi studeant, innotescere, et ad verba saltem explicari debent. Res et materiae, in illis obviae, quae viribus puerilibus non sunt accommodatae, in iuventutem et adolescentiam referuntur. Auctores classici enim per se *saepius*, quam *semel*, sunt legendi, et aliud, ut *Lipsius* iam dixit, legunt *pueri*, aliud *iuuenes*. Dicunt: forma colloquii mirum in modum auget pueri attentionem discendique cupiditatem, et, nisi fallor, haec grauissima est causa, cur *Langius*, in scholis receptus, huc usque retineatur. Quodsi haec sermonum indoles solum augendae attentionis discendique cupiditatis remedium creditur, ita, ut methodus magistri nihil ad illam excitandam conferat, cur

cur non eliguntur *Castellionis* colloquia? quae, licet non vbique locorum, saepius tamen, maiori orationis munditie atque elegantia sunt elaborata, quibusque intelligendis historia sacra, ex oraculis diuinis puero iam cognita, succurrit, aut, cur non leguntur potius intellectu facillimae ex *Phaedri* fabulis, quibus aequae faciles puer praebebit aures? Absonae huic electioni accedit, in colloquiis illis legendis, *Mechanismus technicus*, quem nunc perpendas. Magister in transferendo ad verba praeit, et, repetita hac interpretatione, discipulum euocat, qui, audita hac magistri repetitione, versionem tam fideliter memoriae, vel chartae mandauit, ut fere ne vocem quidem in ea mutet, re vero nihil aliud facit, nisi ut voces obscuras aequae obscuris exprimat. Quaeras enim ex illo, quae vox latina hanc vel illam vocem germanicam denotet, siue quod vocabulum interpretationis germanicum huic vel illi vocabulo latino respondeat, et mira audies. Laudatus tamen a magistro aconiescit, sibi gratulans, ut victor in *Olympiis*. Nunc progrediuntur ad dissolutionem vocum grammaticam, et hic opus est, ut nonnulla illius exempla proferam. Legitur: *fratrem tuum magni aestimo*. Omissis iam aliis quaestiunculis, magister scire cupit, unde hic casus secundus *magni*, et discipulus regulam in promptu habet: *aestimandi verba*, damit man achtet, oder hält, praeter accusatiuum rei aestimatae hos fere genitiuos pretii asciscunt, *magni, maximi, pluris etc.* Qua regula recitata, omnis lis Grammatices est composita, et causae illius, ob quam

quam verbum *aestimare*, quod tamen est verbum, actionem indicans, casum secundum regat, nulla amplius habetur ratio. Alia huius Mechanisimi exempla, nisi satietatem timerem, mihi praebere possent hae verborum structurae: *frater est domi, poeniteat te pigritiae, parcere alicui etc.* in quibus omnibus magister, sola regularum repetitione contentus, memoriam discipuli tantum reddere vult tenaciorem. Haec ipsa fuit ratio, qua illam Grammaticae partem, quae de legibus in vocum conjunctione seruandis agit, tractavit magister mechanicus. Hoc nomine laudandus iure videtur, quod institutionis initium a *Grammatica* capiendum censet. Quicquid enim nonnulli recentiorum de breuiori iucundiorique eius discendae ratione fabulentur, solam exercitationem in *legendo* et *scribendo*, quid? quod, *loquendo*, commendantes, ego nunquam a partibus illorum stare potero. Nego, viam hanc breuiorem, propterea quod aliarum regularum accommodationes frequentiores, aliarum multo rariores occurrunt, vt necessario plus temporis ad percipiendam Grammaticam, eamque integram, requiratur, quam si illam per se tractares. Neque iucundior est haec disciplina, quia in legendo nimium retardat, in scribendo vero fastidium excitat, emendatione saepissime repetita. Ieiunitas, quae regulis grammaticis, si per se traduntur, tribuitur, suauitate exemplorum facile vincitur, et pueri memoria, agilitate sua, ipsi huic ieiunitati facilis succurrit, lectio vero non t in grammaticae accommodandae, quam copiae vo-
cum

cum comparandae, inferuiat. Melius igitur pueritiae consult *Mechanismus*, quod omnem disciplinam a Grammatica incipiendam suadet, sed in eius docendae modo errat. Nam non solum omnes in vniuersum regulas, omnesque illarum exceptiones, pro ordine, quo se inuicem excipiunt, necessariis accommodationibus ne satis quidem collustratas, prima statim institutione, siue potius *primis virgis atque baculis*, inculcat, sed etiam in indagandis regularum causis ne minimum quidem studii atque industriae collocat. Sed unde copia vocum? sola *Colloquia* non sufficere videntur magistro ad illam comparandam. En tibi *Cellarii latinitatis librum memorialem*, ex quo puer, iussus a praeceptore, in qualibet lectione, duas vel tres paginas memoriae mandat. Antequam vero de pretio huius libelli verba faciam, pauca, ne *Celeberrimo* eius auctori gloriae quid iniuste detraxisse censear, praemonuisse, non poenitebit. In libello, qui in commodum atque usum *pueritiae* et *iuventutis* voces collectas continet, tales tantum deprehendantur, quas *aureae* aetatis scriptores, ad exprimenda cogitata, adhibuerunt. Hi enim auctores omnium primi leguntur, saltem illi sunt, quorum lectio omnibus mature est commendanda. Quid igitur utilitatis afferunt pueris atque iuuenibus voces, quae tantum temporibus *argenteae* aetatis, quid? quod, *medii aevi*, in usu fuerunt? in addiscendis deinde vocibus, primae significationis, ex qua omnes reliquae, quasi ex fonte, hauriuntur, praecipua habenda est ratio.

B

Nam,

Nam, ut nil dicam de *tropis*, quorum translata vim, non nisi ope propriae notionis, interpretari possumus, saepe accidere potest, ut, *primitiui*, quod dicitur, prima significatio si nos fugiat, originem sensus *deriuati* ignoremus. Quamquam igitur non omnes vocum virtutes a puero expectantur indicandae, omnium tamen primam et frequentissimas, quo pauciora in legendis auctoribus classicis adsint impedimenta, ut sciat, necesse est. His praemunitis, verum huius libelli *Cellarii* pretium statuam. Ne minimum quidem respondet fini scholastico, quoniam qualibet fere pagina voces deprehenduntur, quae promiscuae sunt aetatis, quarumque propriam potestatem silentio oppressit *Cellarius*. Non opus est, ut multis exemplis hoc comprobem, qui tamen nonnulla desiderat, euoluat voces: *ambitio*, *anima*, *arx*, *atrium*, *balbus*, *calumnia*, *caput*, *caussa*, *indusium*, *micare*, *mole*, *publicanus*, *unicus*. Nonne igitur ex solo Mechanismo talis liber puero traditur? Optem quidem, ut, praeter frequentissimam auctorum classicorum lectionem, alium librum, tanquam copiae vocum colligendae fontem, commendare possim. Talis enim liber nobis adhuc deest, et forte, nunquam haec inopia nobis leuabitur, quoniam non mediocris eruditionis esset negotium, et viri eruditione celebres, sublimioribus tempus consecrantes, in hoc labore non desudant. Quid? quod, nihil etiam utilitatis afferret talis libellus, quia vocum significationes, non ex vocabulario, quod dicitur, sed ex contexta orationis serie, sunt finien-

niendae. *Gesneri* tamen in *Thesauro*, et *Celeberrimi Ernesti* in praestantissima *Clauae Ciceroniana* operam, cum *observationibus* Summorum Criticorum coniunctam, multum adiumenti ad talem librum conscribendum et concinuandum alla uram, credo.

Haec de notione *Mechanismi technici*. Operam nunc dabo, ut causas atque originem tanti mali scholastici inuestigem. Nam in re tanti ponderis tantique momenti, quanti mihi semper visa est pueri institutio, nullus labor neque contemnendus, neque fugiendus est in mutandis et emendandis, quae fini obsint. Quemadmodum enim in semente, sic in pueritia, spes messis est, ita, ut, hanc si neglexeris, omnis iuventutis et adolescentiae spes irrita fiat. Duae potissimum sunt causae, ob quas *Mechanismus technicus* in scholis obtinuit. Prior illarum haec est, magistri mechanici hac opinione capti tenentur, *talem pueritiae institutendae disciplinam esse huic aetati aptissimam et accommodatissimam*. Credunt nimirum, aetatis puerilis imbecillitatem impedire, quo minus eo institutionis progrediantur, ut exercendae puerorum in iudicando facultatis rationem habeant. Animum enim, et in primis mentem puerorum, densissimis nebulis, et stupiditatis nubibus inuolutam putant, quae quasi nullo fulgore nullisque institutionis radiis prius dissipandae videantur, quam ab ipsa demum natura, sequentibus annis, dispulsae et disiectae evanescant. Quid igitur, aiunt, melius,

B 2

quid

quid salubrius, aetatique conuenientius, praeter memoriae exercitationem, faciant pueri? aliquid enim, ne primum vitae tempus turpi otio perdat, ut tractent, necesse est. Huic, inquiunt, accedit, quod literarum initia, teste *Quintiliano* Lib. I. instit. orat. *sola memoria constant*, quae cum in paruis sit tenacissima, hinc iure meritoque talibus rebus, quae memoriae sunt infigendae, pueri nutriuntur. Sed, licet hanc memoriae agilitatem unicuique concedam, eiusque in pueritia exercendae, ut magis conualescat, opportunitate magnopere utendum censeam, ex ipso tamen *Quintiliano* l. c. illis respondeo: *non tam discantibus, in hac parte, quam sibi, parcere videntur.* Legant *Quintilianum*, optimum scholae magistrum, et veteris eloquentiae instauratorem, dicentem in antecedentibus: *certe, quamlibet parum sit, quod contulerit aetas prior, maiora tamen aliqua discet puer, eo ipso anno, quo minora didicisset.* Quodsi instant, ipsum *Quintilianum* literarum initia solius memoriae negotium nominasse, sciant, hoc non absolute, aut sine vlla conditione, sed, facta elementorum cum sublimioribus disciplinis et doctrinis comparatione, dici, ita, ut nemo necessaria conclusione ex his verbis deducere possit, literarum principia sine omni iudicii exercitatione esse addiscenda. Tantum sane iudicandi facultatis acumen elementa non postulant, quantam memoriae facilitatem atque tenacitatem. Ipse denique *Quintilianus* eodem loco dicit: *memoria PROPE* (huic voci omnis vis inest,) *sola est,*

est, quae in pueris cura docentium iuuari possit. Longe praestantissima quidem pueritiae facultas est, sed quis eo progredietur, ut pueris omne iudicium, pro exigua tenerrimae aetatis mensura, deneget? Haec prior est causa Mechanismi in scholis *technici*, videamus, num posterior maioris sit grauitatis atque ponderis? *Ante multa iam saecula, aiunt, haec docendi ratio est recepta, et multi viri, qui amplissimis honoribus iam funguntur, huic disciplinae scholasticae omnem doctrinam suam debent, quid igitur opus est, ut, nouitatis studio impulsus, a pristina et inueterata institutionis ratione nos retineri patiamur?* Egregie fane! quis prudentiorum est, qui risum teneat de tali argumentandi ratione? non innumera fere sunt, quae, quauis magnae fuerint vetustatis, emendatione tamen in meliorem formam sunt redacta? vetustas, quod boni illi viri notent, non omnibus rebus pretii quid concedere potest. Hinc nemo sapientiorum iniquum putat, a maiorum consuetudine et institutis, si quid opus est, cognita nimirum illorum labe, recedere. Miror fane, quod glandibus, (tali collatione uti liceat,) ad vitam sustentandam, non amplius vtuntur, quae tamen per multa saecula, ut constat, hominibus victum praebuerunt. Vnde porro probatur, amplissimos, qui dicebantur, viros omnem eruditionem tali institutioni debere? quae arrogantia scholastica! nonne multi illorum, de institutione scholastica valde conquirentes, fatentur, se indefessa iuuentutis atque adulescentiae industria puerilis disciplinae emendasse

vitia? nonne magnus e contrario numerus illorum est, quibus prouida Summi Numinis cura eas ingenii dotes, quae ad compensanda primae institutionis vitia necessario requiruntur, denegauit, quique in institueundo neglecti clarnitant: *heu mihi praeteritos etc.* Sed, quid moror? haec causa, quam proferunt, longe aliam, quae vera est, dissimulat. Retinetur a magistro mechanico haec inueterata pueros fingendi ratio, ne, facta disciplinae mutatione, in suspicionem incidat, se iniquam et inflexam pueros docendi viam esse ingressum, seque ipsum in pueritia elementis falso et peruerso modo esse nutritum. Quo igitur *semel est imbuta recens seruabit odorem testa diu.* Quodsi diligentius perpenderit bonus ille magister mechanicus, longe multumque praestare, insipientem *fuisse*, quam *esse*, sperare possum, fore, ut aures mihi praebeat beniuolas, nisi forte commoditas docendi, ac potius inertia assensionem retinuerit. Longior enim praeparatio postulatur ad totum discipuli animum poliendum, quam solam memoriam onerandam, lectionibus sexcenties repetitis. Hae sine vlla commentatione in animum redeunt, et, quantum fastidii discipulis creant, tantum magistri, chartam semper eandem oberrantis, operam leuant.

Cur vero tot tantaeque de Mechanismo scholarum *technico* querelae? quae incommoda affert, quaeque habet vitia? certe tam capitalis pestis nominari meretur, ut scholarum interitum sensim sensim-

sensumque paret, hinc sollicite prospiciendum, ne
 detrimentum capiant. Praecipuum, quod habet,
 vitium, est, vt, *soli memoriae consulens, omnem
 acuendi limandique iudicii puerorum occasionem
 praetermittat.* Non omnem iudicandi faculta-
 tem Summum Numen denegasse pueris, quaesti-
 unculae, et argumenta contraria comprobant, qui-
 bus rerum, in sensus incurrentium, conuenien-
 tiam atque repugnantiam sibi clariorem reddere
 volunt. Sunt certe in pueris quaedam iudicii scin-
 tillulae, non exstinguendae, sed potius inflam-
 mandae. Quid igitur censendum videtur de illa
 docendi ratione, quae vni tantum puerorum fa-
 cultati, eique inferiori, consulit, superiori facul-
 tate mentis, eaque, licet in pueritia multo debilio-
 ri, per se tamen longe praestantiori, penitus ne-
 glecta? Num pueritiae instituendae, num ipsi hu-
 manitati, videri potest aptissima et conuenientissi-
 ma? Neminem in concedendo tam difficilem cre-
 do, quin mihi largiatur, eam animi facultatem,
 quae plurimum ad augendam hominis praestan-
 tiam conferat, quo similiores nos animalibus ra-
 tionis expertibus reddat illius negligentia, eo ma-
 turius esse fingendam atque exercendam. Me-
 chanismus *technicus* vero hanc animi humani vim
 omnino non curat. Permulta enim puer discit,
 sed nullius rei, quam didicit, rationem perspicit,
 vt plane ignoret, cur hoc, quod didicerit, sic se
 habeat, neque alio modo? memoriae nimirum,
 vt duo tantum exempla proferam, hanc regulam
 infixit: *omnia verba actiua accusatiuum patientis*

asciscunt, sic et deponentia, quae actiue significant. Quodsi nunc ex illo quaesieris, cur *parco*, quod verbum non est Neutrum, vt multi putant, sed Actiuum, *gratulor*, et multa alia, cum casu tertio coniungantur, aquam prius e filice, quam responsionem ex puero, exprimes. Porro hanc regulam didicit: *quamuis, licet, vt* pro *quamuis, Coniunctiuum asciscunt.* Quaeras ex illo, quomodo fieri possit, vt *licet*, quod tamen sit Verbum, nequaquam Coniunctio, hunc modum, vt Grammatici loquuntur, regat? interroges, num vox *quamuis*, quae aequae, ac *quamquam*, casus quartus pronominis est, semper Coniunctiuum postulet, vel qua tantum conditione, et statim haerebit aqua. In transferendo non admonetur, vt animum rebus, quae legantur, habeat intentum, neque vnquam scire cupit magister, num sententiam intelligat, vera, an falsa, honesta, an turpia sint, quae legerit? in deducendis denique vocum significationibus, maxime translatis, acuminis iudicii augendi optima, et aetatis pueriis viribus accommodatissima negligitur occasio. Discit puer ex vocabulario promiscuae aetatis voces, barbaras, obsoletas, peregrinas, nouas, sordidas, et plebeias, earum vero vsum, et significationum vinculum, quo omnes deriuatae cum prima contineantur, plane ignorat. Quantos igitur cum iuvene, cuius mens inde a pueritia hebes atque obtusa permansit, in legendis auctoribus classicis, et in disciplinis, progressus facies? legas cum illo locum, quemcunque velis, et periculum facias,

cias, num, clauso vel remoto libro, argumen-
 tum enarrare possit? in lectione in primis poeta-
 rum quaeras ex illo, quomodo haec vel illa in
 oratione non ligata fuissent exprimenda, et vnde
 orta sit venustas atque sublimitas poetica? in le-
 gendis oratoribus quomodo sentiet robur et vim
 argumenti? quem saporem, qui semper iudicium
 sequitur, afferet? Videas igitur incommoda ne-
 glectae in pueritia culturae mentis, quorum fons
 turbulentissimus est Mechanismus *technicus*. At
memoriae exercendae inseruit? certe, credas, ne
 huic quidem. Verum quidem est, quod Cicero
 docuit: *memoria minuitur, nisi eam exerceas*,
 sed vsu edocti scimus, illas res multo melius me-
 moriae mandari, quas *distincte* intellexerimus,
 quam, quae *confuse* animo fuerint perceptae. Ac-
 curatius de hoc argumento agam, quia pro de-
 fendendo Mechanismo *technico* multum illi tribui-
 tur. Felix est memoria, quae prompta et tenax
 est. Num igitur, facilitate memoriae aucta, tar-
 ditatem eius remouet Mechanismus? minime.
 Superiores enim animi humani vires cum inferio-
 ribus arctissimo actionum vinculo sunt coniunctae,
 hinc mens, cognitione, quae dicitur, *symbolica*,
 et cognita mutua notionum ratione, memoriae
 facillimo negotio succurrit. Quot igitur tormen-
 tis excruciantur pueri, quorum memoria, mentis
 adminiculo destituta, ad res sibi imprimendas co-
 gitur! non timendum est, ne, hoc labore fracti,
 fastidio quodam atque satietate a literarum flu-
 diis abalienentur? Multo minus reddit memoriam

tenaciorem Mechanismus *technicus*. Fieri non potest, ut teneat ea, quae sine mentis in iudicando exercitatione puer perceperit. Huius enim perlustratione, notae rerum ita insigniuntur et insculpuntur memoriae, ut illarum ope imago rei cognitae semper in illa renouetur. Quoties accidit, ut iuuenes, quae in pueritia tractarint, illa saepe denuo discere, maioriq[ue] cum taedio maioriq[ue] tarditate in memoriam reuocare cogantur? Qua igitur ratione Mechanismus *memoriae* prospiciat, ego sane non video. Fingas tamen, *memoriae* et facilitatem et tenacitatem impetrari Mechanismo, quid prodest puero vel felicissima *memoria*, illam nisi *iudicium* comitatur? Omnes prudentiores mecum consentiunt, facultatem regulis Grammatices conuenienter scribendi et loquendi, non ope solius memoriae, sed iudicii maxime esse acquirendam, neque illum discipulum his legibus esse responsurum, qui omnes regulas sciat, sed, qui tanto acumine polleat, ut in accommodatione illarum ab omni errandi periculo liber sit. Utinam igitur omnes puerorum magistri memores sint illius, quod *Morhofius*, qui cum *Quintiliano* in puerorum institutione coniungi meretur, suavit, dicens: *duae sunt praecipuae ingenii, ut ita dicam, partes, IUDICIUM et MEMORIA. Haec quidem plurimum aestimatur, nec immerito, quod in omnibus disciplinis maximus eius usus sit. Tot enim in singulis sunt praecepta, tot variae res memoria comprehendendae, sine quibus nihil omnino effici potest. Phi-*
loso-

losophus uniuersam rerum naturam, tot corporum, tot artium nomenclaturas et regulas, animo tenere debet, Theologus veteris nouique Codicis libros, ac Patrum decreta, Ictus leges ac responsa veterum prudentum, Medicus herbarum, morborum, medicamentorum nomina in promptu habere debet. Quae omnia et multa et magna esse quidem fateor, verum nisi illa eximii iudicii vis comitatur, nulli humano generi vsui illa omnia erunt.

PRAECIPVVM ERGO STVDIVM IN IVDICIO DIRIGENDO ADHIBERI DEBET, VIDENDVMQVE, QVAE AD ILLVD FIRMANDVM SVBSIDIA ADVOCARI POSSINT. Sed plura sunt mala, quae ex hoc Mechanismo technico dimanant, *leuitas animi, et psittacismus.* Voces enim per se solae non retinent animum, qui rerum sciendarum cupiditate flagrat. Fieri igitur non potest, quin pueri, sonis, saepius recentis, mentem alio conuertant, eaque distractione grauiora leuiter tractare discant. Sic minuitur attentio, nihil vt studiose cogitet, sed pluribus intenta, ad singula minore sensu feratur. Dici certe non potest, quanto labore haec negligentia sit in academiis deponenda, vbi plerique ab rerum, praesertim difficiliorum, commentatione mox auocantur, quia sola verba sine mente audire consuerunt. Quod ipsum *psittacismus* animis pedetentim inferit. Hic repetit voces, quas non intelligit, apte nonnunquam, alias inepte, cum risu lepido, qualem psittaci aberrantes, excitare solent. Inde mos vulgi tam noxius,

can-

cantionum formulas precumque adhibendi, ad se nihil pertinentes, capitaque religionis non ipsa tenendi, sed initiorum dictiones prorsus non intellectas. Docta vero multitudo vocibus inanibus decipitur ab aliis, seque ipsa fallit, vnde errores infulsissimi, a quibus mens sana prorsus abhorret, summo cum dedecore nascuntur.

Est igitur, cur sibi gratulentur pueri de sublato et abrogato Mechanismo *technico*, curque iis viris, quos temporis, in emendandis his minutis consumendi, non poenituit, magnam habeant gratiam. Iam longe alia elementorum tradendorum disciplina vtuntur magistri, quae non solum multo maioris iucunditatis atque facilitatis, sed etiam eiusmodi est, vt, licet sit suauior et minus ingrata, nihil tamen de neglecta et pueritiae et iuuentutis vtilitate atque salute timendum relinquat. Haec puerorum fingendorum institutio, quae, ad augendam discendi cupiditatem, suauitatis rebus docendis adspargendae, et, ad curandam veram discipulorum felicitatem, diligentis simul, et exquisitae formationis, rationem habet, quo gravior et acceptior permultis nostrae aetatis hominibus est illa, quae artibus *luforiis*, siue *ludicris*, magis, quam *liberalibus*, consulit, eo salubrior finique scholarum conuenientior nominari meretur. Simulac puer legendi scribendique facultatem est adeptus, magister eligit *Gesneri* Grammaticam, et in tabula affixa nominum verborumque, quae dicuntur regularia, singulas flexiones, pro deriua-

tione

tione et terminationibus casuum, numerorum, temporum, personarum, et modorum, praescribit, in singulis vero tam diu persistit, donec puer illas quam accuratissime perceperit, et, intellectis illis singulis, comparisonem illarum instituit, quo altius memoriae imprimatur illarum similitudo atque dissimilitudo. Declinationibus statim addit mutationem adiectiuorum per gradus, et regulas de varietate generum praecipuas, omisis omnibus exceptionibus, (voces, quae illis comprehenduntur, additis illorum adiectiuis, tanquam vocabula, sensim memoriae traduntur, quod etiam hoc commodi affert, vt pueri mature adsuefiant epithetis solemnibus, et vsu optimorum receptis,) verba vero, quae a consuetudine formationis recedunt, ratione, qua declinent et deflectant de via, probe obseruata, finem imponunt parti Grammatices, quae vocatur etymologica. Syntaxin non statim tradit praeceptor *integram*, neque *unam*, vt ita dicam, sed, pro captu discipulorum, quasi *plures* habet, sensim *absolutiores*, omnium tamen regularum, quarum ratio inuestigari potest, fundamenta indicat, et exemplorum copia atque frequentia tam collustrationem, quam condimentum, curat. Grammatices partibus sic accurate absolutis, nunc demum ad *lectionem* progreditur. No-uit puerorum ingenia, hinc facillimae fabularum *Phaedri* primae sunt, quarum iucunditate pueros suos permulcet. Ad illas legendas ante omnia pueris eruit vocabula, quorum singulorum *propriam* significationem ipse indicat, *impropriam*
 vero

vero cum discipulis iudicat, deinde in transferendo, serie vocum grammatica quam diligentissime indagata, non praeit, sed adiuuat, et versione aliquoties repetita, inseruit dissolutioni vocum, et accommodationi accuratae regularum Grammatices, quibus peractis, argumentum fabulae quaestionibus *Socraticis* dissecat, et euocati pueri illud *integrum* enarrare iubentur. Eandem docendi rationem tenet in legendis minorum *Ciceronis* epistolarum facillimis, donec, *sine ulla festinatione*, ad grauiora contendere potest.

Caput II.

De Mechanismo Exegetico.

Peruersam legendorum auctorum classicorum rationem nominemus Mechanismum, tam *exegeticum*, quam *criticum*. Iam de *exegetico*, qui est frigida et insulsa ista ingenii iuuenum colendi ratio, qua in *explicandis* antiquitatis aureae monumentis ad *memoriam* quidem respicitur, *iudicium* vero acuendum negligitur. Quam absona, quamque ieiuna sit haec in interpretando disciplina, vberiori descriptione facile apparebit. Iuvenes *praeparatione*, quae dicitur, instructi, h. e. onusti, stipati, et quasi armati copia vocum, ex *Daenzlero*, *Neubauero*, *Weismanno*, *Kirschio*, et quae reliqua cornua copiae, ita congestarum, vt vim vocis, primo loco in Lexico positam, menti auctoris accommodatam putent, ad ipsam lectionem accedunt. Magister mechanicus, laudibus priuatae industriae, et verberibus domesticae pigritiae, rite et decenter distributis, in *transfere*ndo aut praeit, aut discipulos, mox *Sinceri* diuini commentarium, textui notulis additum, mox praeparationis libellum consulentes, adiuuat, vt, (concessa hac tam expetita vulgo, tamque opportuna ignauiae pariter, atque inscitiae licentia, qua, verbis quomodocunque intellectis, sententia generalior, nequaquam vero singulis vocibus, orationis.

tionisque seriei conueniens, indagatur,) interpretatio conficiatur, cui si auctores ipsi interessent, vel obstupefacti, quid scripserint, saepe ignorarent, vel vix risum continerent. Antequam vero, aut vi diuinationis cuiusdam, aut tormento contortionis artificiosae, erutum sensum indicat, ordinem vocum, quem regulae grammaticae postulent, studiose inuestigat, ipsumque iuuenem, hanc vt inuestigationem repetat, tam diu turbat atque vexat, donec vel minimae voci iustum locum concedere didicit. Quam exercitationem vt in puero instituendo suasi, ita in iuvene formando, *praeter summam necessitatem*, cauendam censeo, caussa permotus, quam deinde in recensendis Mechanismi *exegetici* vitiis afferam. Iam progrediamur in describenda huius Mechanismi indole. Iterum iterumque repetita hac germana versione, vberiore pensati *translationem* magister instituit, et quomodo? nil illi monendum videtur de accurata singularum vocum interpretatione, neque series orationis contexta, eaque vel maxime inuoluta, et inuentu difficillima, illum moratur, et res ipsas, ad historiae, philosophiae, antiquitatum, naturae, cultus diuini, morumque honestatis cognitionem, eamque mature comparandam, pertinentes, praeteruehitur, in hoc acquiescens, vt iuuenes tantum singulas voces, earumque vim atque potestatem, in lexico primo vtcunque adspectu repertam, fideliter memoriae mandent. Hinc praeter ieiunam praeceptorum artis loquendi accommodationem nil saepius auditur,

tur, quam exclamatio: *haec bona phrasis, digna, quam notetis!* vel: *hoc non occurrit quotidie!* quid igitur discipuli? iussi a magistro, ut in *elaborandis* (fortasse *transferendis*) sic dictis *exercitiis stili* habeant flores atque stellulas, quibus orationem distinguant, has loquendi formulas, ex disrupta orationis serie, in libello quodam, illarum gratia confecto, ope *digitorum*, non *iudicii*, consignant, e. c. *capitis aliquem damnare*, einen zum Tode verurtheilen, *in foro versari*, auf dem Markte seyn, *haec res est magni momenti*, das ist eine Sache von Wichtigkeit, *legem ferre*, ein Gesetz geben, *publice aliquem efferre*, einen öffentlich begraben. Quam dicendi formarum collectionem, licet haud pauci sint, qui illam rideant, ego non *in uniuersum* vitupero. Negant multi, iuuenem, si talem copiam conscribendam curet, vere sibi prospicere, illique potius suadent, *integros locos*, ne accommodationis opportunitatem atque iniquitatem negligat, *memoriae ut imprimat*. Sed quamquam facilis largior, multo conuenientius, et salubrius esse hoc consilium, tamen non video, cur illud phrasium colligendarum studium, *sine ulla addita conditione*, tanto risu excipiatur? nonne verum est, opus esse, ut iuuenis, si latino sermone scribere aliquid constituerit, copiam loquendi modorum in promptu habeat? teneat illam, inquit, *memoria*, frustra est, illam seruari, *in libro* quodam congestam! bene, sed quare fieri non potest utrumque? quomodo talis libellus *per se* impedit, quo minus iuuenis eandem scribendi

rationem, quam in illo libello notandam quondam censuit, iam animo simul infixam habeat? memoria iuuenum, ut constat, fluxa et infidelis est, quodsi rem literis consignarunt, ipsa scriptura multo plures adhuc notas sibi collegerunt, quae si in animis illorum obliuione sunt deletae, opetalis libri facili negotio memoriae denuo restituntur. Hoc modo caueat magister, ne phrasae, ex contextu orationis ordine violenter excerptae, a iuvene in hunc librum referantur, summo studio illas explicet, illarum usum et ambitum perspicua ratione determinet, ipsumque iuuenem sedulo hortetur, ut quam saepissime et diligentissime hunc librum perlegat. Animo igitur, ab omni partium studio alieno, quisquis de rebus scholasticis iudicet, is facile reperiet, prauum horum librorum usum ipsis hanc ignominiam atque calumniam contraxisse. Eadem sane ratio est *exercitiorum*, quae dicuntur, scholasticorum. Multi nimirum recentiorum scholarum emendatorum inueniuntur, qui has quoque in assequenda latine scribendi facultate exercitationes iuueniles multo risui exponendas, contendunt, ad causas vero, quas pro illis dissuadendis proferunt, si animum diligentius attenderis, statim obseruabis, illas eiusmodi esse, ut facile remoueri possint. *Iuuenes*, aiunt, *in conficiendis illis laboribus scholasticis confugiunt ad Lexica*, quae plerumque, ob pretii vilitatem, sunt parum accurata, et voces, utcumque repertas, undique conscribunt, ut scriptum, centonis instar, variis coloribus consarcinent; deinde, haec exercitia nunquam

quam efficient id, ut iuvenes, quae cogitarint ipsi, apto et cohaerente ordine enuncient, ab omni potius coactione liberi, argumentum quodcunque velint, sibi eligant, ut res, de quibus sint scripturi, inter cogitandum, latinis verbis concipere, adsuescant. At vero ego non idem censeo. Falsum quidem est, iuvenes, in transferendis his scriptis, librum quemcunque de vocum significationibus consulere, huic vsui talis liber non inseruit, sed ipse magister hoc impedire potest. Meditetur enim argumentum, plurimorum discipulorum (ad hos enim semper est respiciendum,) viribus accommodatum, h. e. tale, ad quod latine vertendum singulas voces, et integras loquendi formas in auctorum lectione iam perceperunt, simulque moneat discipulos, ut, quoties inciderint in dictionem quandam germanicam, cuius formula latina non statim ipsis succurrat, illam tam diu vertant, aliasque voces germanicas, *sententia tamen non mutata*, substituant, donec ipsis in mentem veniat ratio quaedam latine dicendi, quae germanicae integre respondeat. Quodsi dicunt, eligendum argumentum ipsorum iuuenum arbitrari esse permittendum, id magis perniciosum, quam utile, mihi videtur. Non enim (ut nihil de saltu in instituendo dicam,) sine maxima veritatis specie erit timendum, ne iuvenes, pro consuetudine, qua literarum colendarum difficultates omni studio atque sollertia plerique fugere solent, omnia, quae latinis verbis exprimere nesciant, sollicitè euitent, de iis tantum rebus scripturi, ad quas expo-

nendas, sine vlla mentis intentione idoneam iam dudum in promptu habuerunt verborum copiam. Sic semper in eodem vestigio haerebunt, neque inducentur in consuetudinem rerum, quae praescriptae fuerint, *exacte* et *plene* transferendarum. Ipso tamen usu edoctus, iis exercitationibus summum valorem maximamque vtilitatem tribuo, quibus iuuenis adultior, altiorisque ingenii, germanice dictata *ex tempore* verbis latinis exprimere et excipere iubetur. Ego saltem *quotidie* his iuvenes meos contineo, et intimo gaudio cognoui, quantum sic conferri possit ad facultatem non solum *scribendi*, sed etiam *loquendi*, iuuenibus breui et facili negotio comparandam. — Sed, ne longioris digressionis veniam mihi deneget Dominus magister mechanicus, cui, in instituendo, fortasse molestus fui, opus est, vt rursus ad illum attendam. Hoc illi adhuc restare videtur, vt *formae loquendi*, in auctoribus obuiaae, cum aliis permutentur, et, quo melius lecta in succum et sanguinem conuertantur, integrarum *periodorum* instituaturs variatio, ita, vt ex *concessiua* conficiatur *conditionalis*, et ex *comparatiua* fiat *caussalis*, quasi auctores, Viri Sapientissimi, et in magnis rebus publicis versati, in deligendis vocibus, et enunciationibus continuandis, tam supinae negligentiae fuerint, vt in locum cuiuslibet vocis, et integrae dicendi rationis alia quaecunque substitui, et quilibet ambitus in aliam formam non tam *torqueri*, quam *facillime redigi* possit.

Saepe

Saepe mihi cogitanti, quae tandem Mechanismi *exegetici* causae tam salubris aureae vetustatis scriptorum lectionis fructum interceperint, non vna occurrit. Ac priorem quidem hanc puto, quod dictitant, latinos auctores hac tantum de causa cum iuuenibus legi, vt, *in academiam profecti, cum Professorum lectiones, tum doctorum in suo cuiusque genere hominum libros, latine scriptos, intelligere, et in disputationibus et examinibus, siue explorationibus publicis, linguam volubilem, vt loquuntur, habere, et latine scribere possint.* Certe nescio, quo misero et deplorando veterum auctorum fato accidat, vt de ipsis humiliter sentiant homines, quam par et aequum censeatur, et, vt minor, quam possit, in iuventutem utilitas ex iis redundet. Num *Cicero*, in quo insignis ingenii humani vis atque mensura eluxisse putatur, qui, nulla maiorum commendatione, ad summam dignitatem, per omnes honorum gradus, elatus est, et ad quem vna omnium et consentiens vox principatum prae reliquis omnibus auctoribus, quorum lectione integri iuuenum animi imbuantur, defert, num *Iulius Caesar*, quem e nostris in deliciis habuit Summus *Eugenius*, num *Liuius*, praeclarus et eximius ille historicus, qui omnia ad vitam actionesque humanas lactea vbertate accommodat, num, inquam, diuini hi Viri, alique, in republica partim diu versati, partim maximum rerum ciuiliū vsum consecuti, cum ad scribendum se contulissent, putarunt, quicquid elegantiae, copiae, ornatus, atque leporis in eruditio-

nis suae monumentis exprimant, id ideo posteritati se esse relicturos; ut post aliquot saecula magistri scholarum, dictitandis ipsorum formulis, ignobili, et liberalioribus hominibus non tolerando modo victum quaerant? Quis est, qui putet, Celeberrimos illos Viros, qui, libris lingua germanica eleganter et venuste compositis, nominis immortalitatem, vel apud exteros, sibi conciliarint, tantum hac ratione impulsos scripsisse, ut iuvenes ex illis linguam germanicam sibi cognitam redderent, quis magistrorum est, qui hos libros eo consilio cum iuuenibus legat? Academiae doctores, quo multis iuuenibus nil sane optatius contingere potuit, in scholis, ipsis inuitis, linguam latinam iam dudum cum germanica commutare coeperunt, ut, horum virorum metu atque pauore percussi, iuvenes literas Romanas discere non cogantur. Libri deinde doctorum in suo cuiusque genere virorum, iique latine scripti, et maxime *aetatis nostrae*, plerumque tam *reconditae*, tamque *subtilis* sunt elegantiae atque urbanitatis, ut, ad illos intelligendos, *auctores classici* nimis parum conferant, et multo conuenientiora *medii aevi* subsidia sint substituenda. Ut quisque enim est *praestantissimus* in percipiendis nostra aetate latine scriptis, ita *imperitissimus* esse debet lectionis Romanorum. In disputationibus denique, et tentationibus publicis, id quod saepe, tanquam vnum inhumanitatis, saeculi nostri furca expellendae, documentum, miratus sum, dominatur adhuc lingua latina, sed, ad linguam, quae
dice-

dicebatur, *volubilem* comparandam, non opus est, ut, *nonnullarum horarum* causa, quas latine loqui cogimur, et ad intelligendum Virum, qui gravem *examinatoris* personam sustinet, *viginti* ipsos annos in addiscenda lingua Romana consumamus. Longe igitur alio consilio auctores classici sunt legendi. Valuit iam ante aliquot saecula, et adhuc valet, inter doctos, sententia, omnem veram et exquisitam doctrinam, omnem ingenii cultum, omnemque ingenuam disciplinam ex graecis latinisque auctoribus esse petendam. Hinc formandis iuuenum ingeniis veterum auctorum legendorum studium semper adhibuerunt, ut, illorum quasi degustatione atque suauitate capti, per omnem vitam intima illorum familiaritate fruerentur. Sed instant, *finis vitae scholasticae hic est, ut iuvenes linguarum antiquarum cognitionem tantum percipiant, artes sublimiores et disciplinae in academiis tractantur.* His vero respondeo, verum quidem est, doctrinas, cum aliae illarum antiquitatis monumentis contineantur, aliae iisdem in maiori luce ponantur, non prius posse *exquisite* intelligi, quam ipsa antiquitatis monumenta intellexeris, sed nihilo tamen secius ipsae res, in auctoribus obviae, ad firmandam discipulorum iudicandi facultatem, non sunt *peritus* omittendae. Est quidem copia vocum, et dicendi formarum in lectione et interpretatione auctorum spectanda, sed ita, ut, praeter illam, ad alia quoque commoda, ex hac lectione redundantia, sit respiciendum. *Vivere, non tantum latine loqui, discat iuuenis!* Posterior causa,

caussa, cur mechanicam auctorum explicandorum rationem, supra descriptam, probandam censeant, non minus absona est. Putant nimirum, *uberiori verborum et rerum, in auctoribus classicis occurrentium, interpretatione impediri, quo minus multum iuuenibus legantur auctores.* Quo plures enim, inquiunt, iuuenis in scholis perlegerit, eo plus adiumenti atque ornamenti a literis humanioribus ipsi est sperandum, quid vero iuuenum interest nimia ista subtilitas, vel potius scholastica garulitas, in explicandis singulis vocibus, in examinanda totius orationis serie, et in enarrandis fabulis atque ritibus antiquis? Videas, quo calliditatis, et fere malitiae progredi possint Mechanismi exegetici, siue potius ignorantiae scholasticae, fautores! quis est, qui *nimiam* subtilitatem, in tractandis his omnibus, defendendam suscepit? ego loquor de *magna*, non de *nimia* diligentia, et quilibet rerum saluberrimarum peritior mecum consentit. *illam*, non *hanc*, omnibus praeceptoribus, qui fidei atque institutioni suae commissorum verae salutis prospicere velint, iterum iterumque esse commendandam. Singulas enim voces nisi iuuenis intellexerit, quomodo verum et germanum totius loci percipiet sensum? verba nonne sunt signa rerum, quas cogitarunt scriptores? num igitur ex arbitratu nostro pendet, his notis aliam vim tribuere, quam ipsi auctores cum illis coniunxerint? Continuatio deinde orationis saepe tot tantisque difficultatibus est implicita, et variis omissionibus, membrisque interiectis, tam perturbata

repe-

reperitur, vt vel exercitatissimum ingenium illi inuestigandae immorari cogatur. Fabulae denique atque caerimoniae antiquae certe non tam vilis et exigui sunt pretii, vt bonus Magister Mechanicus illarum cognitionem inutilem existimet, qua iuuenis facile possit carere. Fictae enim illae historiae certe non sunt aniles ineptiae, siue narratione sermonibus nutricum similes, continent potius saluberrima vtilissimaque praecepta, tam ad scientiam rerum naturalium, quam ad doctrinam morum pertinentia. Quod ad antiquitatem attinet, eius peritiam vario modo in commodum emolumentumque suum conuertere poterit iuuenis, siue ad rerum diuinarum intelligentiam, siue ad legum iurisque cognitionem, siue ad vitam humanam respicias. Quodsi *mechanicae* institutionis studiosi putant, se, quo plures cum iuuenibus perlegant, vel potius peruagentur auctores, eo melius iuuenum commodis atque saluti prospicere, ego quidem facilis illis largior, multum ad augendam amplificandamque rerum atque linguae cognitionem *viris*, iudicio iam confirmatis, conferre, quo plures veterum auctorum sibi familiares reddiderint, hoc vero, sine vlla addita cognitione, nego, in *iuuene* formando id esse curae habendum, vt multos auctores legat. Praecipua enim ratio, cur iuuenes ad consuetudinem horum scriptorum ducuntur, cernitur in eo, vt imitando consequantur elegantiam, urbanitatem, perspicuitatem, ornatum atque copiam. Ad quem finem consequendum, non solum non opus est, vt ma-

gnum auctorum numerum perlegant, sed etiam studium hoc in legendis multis auctoribus, ut deinde ostendam, haud exiguum illis, in formanda scribendi ratione, affert impedimentum. Huic enim non prodest, *permultos* in scholis tractasse auctores, sed quanta diligentia legeris *optimos*. At dicunt: *multi sunt auctorum, qui, ob nimiam in scribendo negligentiam aliis longe multumque sunt postponendi, sufficit igitur, hos tantum cursorie, ut loquuntur, legisse, non opus est uberiori interpretatione.* At vero quamquam negari non potest, magnam inter auctores, partim ex publico patriae ipsorum statu, dum, qui in libera ciuitate, vel in ea saltem vixerunt, in qua adhuc umbra quaedam pristinae libertatis remanserat, maiorem et excellentiorem animum in scriptis expresserunt, partim ex ipsorum educatione, studiis, et viuendi ratione, ortam esse differentiam, exinde tamen non sequitur, ut ii cum iuuentute sint legendi, qui vel ratione aetatis, vel formae orationis, inferioris sint notae. Quid? quod, licet nonnunquam, ob res, cum iuuenibus sint confundendi, nequaquam tamen *mechanice*, sed *cursorim* leguntur, ita, ut *res* quidem notatu dignae, eaeque iudicio perceptae, memoriae mandentur et imprimantur, *voces* vero, et *dicendi genera* castigentur et emendentur.

Haec de praecipuis Mechanismi *exegetici* causis. Etenim nescio, quomodo ad vitia eius detegenda festinet animus, quae omnia maxime perniciofa

niciofa et pestifera sunt. Quilibet sanioris disciplinae haud expers intelligit, *iudicii* culturam, Mechanismo *exegetico* non magis, quam *technico*, augeri. Vis atque potestas vocum, in lexicis, quae plerumque in iuuenum animis versantur, indicata, non semper, et ubique locorum, contextae orationis seriei respondet, et quamuis omnes huius vel illius dictionis significatus sint allati, tamen semper omni studio omnique opera perquirendum est, quis in loco praesenti reliquis sit praefendus. Dici non potest, quam lenem, quamque iucundam iudicii iuuenilis agitationem, quae sensim maturitatem adiuuat, habeat haec, in examinandis verborum significationibus exercitatio. Ipsa enim mutua et interna notionum consociatio, qua altera alterius fons atque origo est, et orationis continuatio, qua verba, alias satis perspicua, sic saepe afficiuntur, ut obscuritas quaedam existat, omnem animi intentionem exigunt, ita tamen, ut multum condimenti atque suauitatis secum afferant. Magister igitur mechanicus cum de eo non laboret, ut iuuenis, omnes singularum vocum significationes, et nexum illarum, omni diligentia perpendat, necessario complectimur, eum omnem iudicii vim opprimere, eiusque igniculos extinguere. *Mens* porro *auctoris* quando percipitur? certe tunc temporis, cum, quae auctor in scribendo cogitarit, eadem lector, et pari perspicuitate, in animo habet. Quod cum saepe non facillimum sit, multo minus interpretatione impetrari semper potest ea, quam lexica,

et

et ieiuna artis loquendi praecepta, subministrant. Non opus est, ut multis hoc exemplis collustrem, duo sufficiunt. Libro IX. ep. 6. *Ciceronis* ad Diu. legitur: *quae studia magnorum hominum sententia vacationem habent etiam publici muneris, iis, concedente republica, cur non abutamur?* ope lexicī adiutus, si iuuenis hunc locum ad verba transfert, num persuasus esse potest, se idem cogitare, quod *Cicero* in scribendo senserit? alterum exemplum ex lib. XVI. ep. II. petam, ubi *Cicero*: *modo fac id, quod humanitatis tuae est, ne quid aliud cures, hoc tempore, nisi, ut quam commodissime conualescas.* Quomodo iuuenis mechanicus, omni sane commiseratione dignus, haec verba vertit? *thue nur das, was deiner Leutseligkeit zutrifft* &c. mehercule, quis sensus? quam graue argumentum pro curanda bona corporis valitudine, ductum a mansuetudine? Negligentia igitur, qua lexicā iuuenilia sunt elaborata, siue potius compilata, non permittit, iuuenem eadem, quae auctor exprimere voluerit, mente semper comprehendere. Neque id concedit series orationis posthabita. Lib. VI. ep. 7. legitur: *in hac calumnia timoris, et coecae suspicionis tormento, cum plurima ad alieni sensus coniecturam, non ad suum iudicium, scribantur etc.* Nisi iuuenis totius epistolae argumentum, et omnia, quae tam in antecedentibus sunt scripta, quam in sequentibus statim adduntur, accuratissime circumspexerit, haud prospere transfert: *bey dieser Verläumdung der Furcht.* Quid plura addam? quilibet largitur, ipsam auctoris men.

mentem negligi a magistro mechanico. Transibo ad *inuestigationem ordinis*, quo voces, ex regulis grammaticis, se inuicem excipere debeant. Supra iam dixi, in *puero* fingendo hanc exercitationem non modo ferendam, sed etiam commendandam esse, quia, ut constat, Romani non semper eundem tenent, in coniungendis vocibus, ordinem, quem praecepta artis loquendi postulant, quemque lingua germanica obseruat, hinc puero, in interpretando, non meliori ratione succurrere possumus, quam verbis auctoris ad ordinem grammaticum redactis. Neque in *iuuene* formando, sine vlla addita conditione, hoc auxilium dissuadeo. In explicandis locis, quorum obscuritas ex constructione, quae dicitur, est orta, et in legendis poetis, qui, ob mensuram, multo frequentiores sunt in transponendis vocibus, ego nunquam intermittam. Hoc tantum vitupero, quod magister mechanicus *perpetuo*, et locis intellectu vel facillimis, iuuenem turbat ordine verborum, eoque grammatico, inquirendo. Sic aures illius, laeuitati suauitatisque collocationis verborum, qua prope in vnum coire, et pronunciando quasi conglutinari videntur, non adsuefactae, nunquam delectantur eo, qui dicitur *numerus*. Non sentiunt differentiam, quae inter asperum et lenem verborum concursum intercedit, et interiores illarum membranulae semper eodem sono pulsantur et concutiuntur, ita, ut iuuenes non solum in scribendo orationis conformationem, aures oblectantem, ipsi negligant, sed etiam omnis fere sensus exper-

expertes reddantur, in percipiendis multorum locorum suauitatibus, quae ex similitudine rei descriptae, et verborum collocationis, sunt ortae. Relinquam haec prudentioribus iudicanda, iam porro videbo, quibus vitiis laboret Mechanismus *exegeticus*. *Res ipsas*, ad historiae, philosophiae, antiquitatis, cultus diuini, naturae, morumque honestatis cognitionem referendas, silentio praeterit. Hinc iuuenes neque res gestas per se cognoscunt, neque recentiorum scriptorum, in comparandis et emendandis historicis antiquis, curam atque sollertiam ad commune commodum, succedente tempore, conferre possunt. Philosophiae disciplinam, nisi singulorum argumentorum cognitionem, studiis humanitatis limatam, iam acquisiuerint, multo minori cum voluptate, ordine cohaerente, aliquando colent. Diuinae sapientiae consecrati, in vindicanda religionis christianae praestantia, multis argumentis, ex profanarum gentium cultu deductis, non erunt soluendis. Legum iurisque studiosi, neglecta historia et antiquitate Romana, parum intelligentiae iuris ex auctoribus classicis haurient, neque iuris ciuilis libros legere poterunt, et artis denique salutaris scientiam colentes, non multum ornamenti atque praesidii, ad disciplinam suam, his in scriptoribus, quorum sine familiaritate nunquam ad excellentem artis suae scientiam peruenire possunt, positum deprehendent. Quid? paullo ante monui, Mechanismum *exegeticum* ideo esse reiiciendum, propterea quod iuuenis, illius impedimento, non percipiat.

piat mentem auctoris. Hoc tantum valuit de illo auctore, quem *duce magistro mechanico* legit, iam altius. Quos progressus faciet iuuenis in intelligendis auctoribus classicis, si *priuatim*, aut *schola relicta*, scriptorem legere constituerit? neque veras verborum potestates didicit, neque in seriei orationis obseruandae consuetudinem est inductus. Quam denique *scribendi rationem* infelicissimi huius disciplinae alumni sibi comparant? qui rerum scholasticarum peritiam sibi conciliauit, is mihi facile dabit, ex *uno ambitu et circuitu*, huic explorationi accommodato, esse cognoscendum, num quis magistro linguae latinae *mechanico* sit vsus, et quantum in illa profecerit. Nam, vt nihil de verborum elegantia, urbanitate, ornatu, atque copia decerpam, quae omnia ad *criticae* artis cognitionem, eiusque mechanisimum, pertinent, ex sola significatione, quam singulis vocibus, et integris loquendi formis vindicavit, et ex orationis diuersitate luculenter apparet, cui institutioni in iuuentute fuerit commissus. Mechanice si fuit institutus, verbis non vtitur eodem sensu, quo vsurpari debent, integra loquendi genera non collocat loco opportuno, alia latiore, alia angustiore, quid? quod contrariam habent vim, ratione habita illius, quod exprimere voluit, alia denique contra *proprietaem*, quae dicitur *rhetorica*, ad alias res iniique et inepte transfert, et, quo plures auctores in iuuentute *mechanice* legerit, eo saepius illos inter se commiscet, vt ex omnibus velut vnus effici videntur. Perfrictae igitur frontis,
et

et inficeti, immo cerriti ingenii sit, qui tam per-
versam tamque absurdam disciplinam commen-
det, et, qui tali magistro, quem *mechanicum* no-
mino, iuventutem instituendam tradit, eum boui
clitellas imponere, sapientissimus quisque iure me-
ritoque iudicat.

Eum potius in Candidatorum muneris scho-
lastici numero obseruari, aequissimum videtur, qui
disciplinam, huic omnino contrariam, tenet. Is
non dissuadet quidem discipulis *praeparationem*,
quam, quia difficultates lectionis tractandae, qui-
bus maxime animus sit intendendus, iuueni sen-
tiendas indicat, *attentionis matrem* nomino, sed,
in illa instituenda, huius praecipue auctor est, vt
iuuenis, non tantum primo adspectu positam, sed
omnes vocis significationes, quae lexico continean-
tur, memoriae mandet, quo facilius iudicare
possit, quae illarum loco praesenti sit omnium
conuenientissima. Quae *praeparatio*, siue medi-
tatio, a discipulo cum fuerit neglecta, magister
eum non excruciat verberibus, aut aliis poenis,
vniuerse persuasus, literas, earumque studium non
esse commendandum virgis, baculis, aut aliis qui-
buscunque animaduersionibus, sed sola vitia atque
scelera his frenis esse coercenda, admonebit potius
iuuenem, animo *semper* quidem tenerrimo, sed
verbis *sensim* grauioribus et durioribus. In *trans-
ferendo* sic adest iuueni, vt ante omnia, siue ipse,
siue iuuenis periodum, pro singulorum membro-
rum

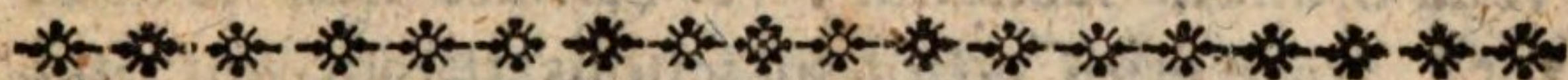

rum indole, mox voce *intenta*, mox *remissa*, praelegat, deinde non permittit, sententiam verborum generaliore, sed illis exacte et accurate accommodatum, exprimi. Hinc, in qua voce haeret iuuenis, eius integrum ambitum perpendit cum discipulo, ut hic ipse iudicet, quae vis atque potestas toti cogitatorum seriei respondeat. Interpretatione germanica sic absoluta, diligentiori et *verborum*, et *rerum*, explicationi studet. In illis rationem habet tam *primae* et *propriae*, quam *deriuatae*, et *translatae*, significationis, in his respicit ad *historiam*, *antiquitatem*, *philosophiam*, *fabulas*, atque *naturam*, ita tamen, ut non totum harum rerum fontem exsorbeat, sed ea tantum ex illo deriuat et deducat, quae ad percipiendam loci, quem tractat, mentem *necessario* requiruntur. Toti expositioni finem imponit quaestionibus *Socraticis*, quibus exploret iuuenem, num enarrare possit, quae legerit? num et res, et modum atque seriem, qua propositae fuerint, perspexerit? num vinculum periodorum, et rationem, qua auctor ab altero argumento ad alterum progressus sit, memoriae infixerit? num denique ipsa verba, et formas dicendi, quibus praecipue ad exprimendam hanc vel illam rem auctor usus sit, teneat? Eandem veterum auctorum legendorum rationem omnibus magistris iniungit Saxonica scholarum emendatio, quae non solum *optimos*, et rebus scholarum *convenientissimos* auctores, ut omnis, in illis eligendis, remota et ablata sit errandi oc-

casio, praescriptos continet, sed haec etiam addit :
Weil die alten Sprachen, und die alten Schrift-
steller derselben, in dreyfacher Absicht, mit der
Jugend getrieben werden, erstlich, um sie zu
verstehen, und auszulegen, zum andern, im Re-
den und Schreiben, und zwar nicht nur in der
lateinischen, sondern auch in den lebendigen Spra-
chen, mit Einsicht und Geschmack, nachzuahmen,
und drittens, allerley nöthige und nützliche Sa-
chen daraus zu lernen, so sollen auch die Lehrer
ihre lectionen darüber so einrichten, daß alle diese
Absichten befördert und erreicht werden können.
Sie sollen also zuvörderst den Schülern den Sinn
der Worte, und die Ausdrücke erklären, auch selbst
finden lehren, damit sie eine beständige Uebung
im Auslegen haben, und dadurch zu den höhern
Studien, bey welchen die Auslegung nöthig ist,
vorbereitet werden. Hiernächst sollen sie selbige
die darinne vorkommenden nützlichen Sachen an-
merken lehren, und sie selbst, nach Bedürfniß,
erklären, sodann aber, wenn sie den rechten Ver-
stand der Worte und Sachen gefaßt haben, ihnen
auch die Ordnung, den Zusammenhang, und die
ganze Art, wie die Sachen vorgetragen sind, zei-
gen, die Deutlichkeit, Richtigkeit und Schönheit
der Gedanken und des Ausdrucks sichtbar ma-
chen, und, so viel möglich, auch die Anwendung
und den Gebrauch in der Nachahmung weisen.
Daben sollen sie des Herzens nicht vergessen, son-
dern überall sehen, was zu guter Bildung dessel-
ben

ben dienet, und die Schüler darauf anführen, daß sie auch das Gute und Böse, so in den Reden und Thaten vorkommt, empfinden, jenes lieben, und dieses hassen lernen, oder in dieser Liebe und Hasse bestärket werden. Breuiter dicam. Quod *Liuius*, operi praefatus, de vtilitate historiae dicit, in omnibus scriptis exponendis spectetur. Iuuenes inde, quod in sentiendo, dicendo, faciendo, imitentur, capiant, foedum cogitaru, dictu, factu, quod vitent.

Caput III.

De Mechanismo Critico.

De Mechanismo *critico* cum nunc sit agendum, duae mihi in mentem venerunt cautiones. Altera est *Isocratea* illa: *nouare aliquid coneris in re non bene constituta, non ita, ut bene constitutam nouandi libidine conuellas, qui locus est valde lubricus.* Quae cautio, licet non minoris sit iudicii, quid recte, secusue se habeat, perspicere, quam animi, ad nouandum iudicio potius, quam inscitia atque temeritate impelli, eiusmodi tamen est, ut fane, in re bene constituta ne mutando et vituperando quid conuellam, conuulsuque deterius reddam, ab omni metu me liberum esse patiat. Obtineret enim, nisi Mechanismus e scholis proscriptus

scriptus et remotus esset, adhuc etiam, auctores *critice* legendi ratio quaedam, quam (non est verendum, ne nimis durus et iurbanus videar) exilem, exsanguem, aridam, frigidam, et ieiunam nominari mallet. Altera cautio haec est, quam *Terentius* in *Adelphis* profert: *quae putaris prima, ea in experiendo repudias*. Forte igitur haud dispar *Criticae*, in scholis si domicilium illi concedendum suafero, erit fortuna? forte afferet novas utilitates, quae sunt in opinione inani, quae vana oratione iactantur, rei veritate non probantur? forte erit *Critica* in scholis paradoxon *Stoicorum*, quod, cum disputandi subtilitate tractatur, haud improbandam speciem habet, cum vero *ventum ad verum est*, ut ait ille, vel cum a verbis res venit ad manus, siue exercitationem, inanissimum veritatis repertum, destituit spem atque expectationem? minime, veras, non fictas, neque vanas utilitates iam in scholis affert *Critica*. Iis enim annumeranda est disciplinis, quarum elementa atque praecepta, quo maturius illa imbiberit iuuenis, eo faciliorem et iucundioram viam, qua ad altiora progredi possit, sternunt atque muniunt. Nihil igitur est, quo impediar, quo minus de Mechanismo *critico* agam. Cernitur hic in peruersa, et plane inutili legendorum auctorum classicorum ratione, qua iuuenes, neque ad illos *iudicandos*, neque *emendandos*, animum attendere instituuntur. Quam parum consulat iuuenum saluti, accuratiori vberiorique descriptione unicuique liquido appa-

apparebit. Iudicio examinanda sunt tam *verba*, quam *cogitata*, quomodo vero versatur magister mechanicus? Ad *verba* quod attinet, illorum *urbanitatem*, *ornatum*, atque *copiam* non minus negligit, quam regulas de illorum *collocatione*, *structura membrorum*, atque *numero*. Infinitum foret, omnia illa commemorare, quae politiorum hominum, et exquisitius loquentium consuetudo usurpauit, quibusque inest multum suauitatis, quae aut ab aliqua maiori vi significandi, aut a significatione quadam ingenii, humanitate exculti, aut denique ab ipsa consuetudine, nascitur. Haec omnia non obseruat mechanici *criticus*, hostis urbanitatis, eiusque suauitatis. Iubetur iuuenis, pro ordine membrorum, in linguam vernaculam transferre, putans, auctorem non potuisse scribere alio modo. Ad *ornatum* si respexeris, *tropi* et *figurae* quidem nominantur, sed quid est, quod de illorum delectatione, admiratione, fundamento, foecunditate ad locupletandam orationem, et vi commouendi, de *harum* vero suauitate, vel sono quodam, vel sensu, vel copia, orta, et gravitate, qua rei augendae et exaggerandae, vel affectui excitando, inseruiunt, monendum videatur? commutatio orationis, apta verborum frequentatio, illorumque dilatatio, tres *copiae* fontes, siue dulcissimi, praeccluduntur et exsiccantur. Quis asper adsit verborum concursus, quae laevis illorum *collocatio*, quale artificium, et fundamentum vinciendae orationis, quae dissolutio ambitus,

bene structi, et vnde existat *numerus*, haec omnia aliena censentur. Iam videas, quam viam ingrediatur magister mechanicus, ad euitandum *cogitatorum*, siue *sensuum* experimentum, quod boni *Critici*, vt constat, in omni genere scriptorum, curiose notant. Requiritur, quae sit causa honestatis, veri, grauitatis, sublimitatis, acuminis, suauitatis, facetiarum, nouitatis, aut tumoris, frigoris, fuci, et pigmenti puerilis, et quidem, non modo hac ex ratione, quia in sententiis permagna, quid? quod, maxima est pars sapientiae antiquissimorum temporum, quae ad vitam actionesque humanas pertineat, aut saltem cum rebus humanis aliquo modo coniuncta sit, sed etiam, quia in earum copia et vsu maxima pars est ornaus oratorii, et maxima in dicendo vis, qua argumenta aluntur, roborantur, et ad audientium animos contorquentur. Quid igitur de his iudicat magister noster? *silet, vt Pythia, in tripode Delphico!* Fingas denique, discipulum indicare *uarietatem lectionis*, quid illi respondet? grauitate vultus aut approbat, dicens, *aeque valet*, aut reiicit, interserens, *falsum est*. Negari non potest, varias in variis exemplis comprehendere lectiones, inter quas ne minima quidem saepe intercedat differentia, vt dici nequeat, quae alteri sit praeferenda, certo tamen non sunt omnes eiusdem conditionis. Neque minus multae lectionum, in libris, qui, ob pretii vilitatem, plerumque in iuuenum manibus versantur, occurrentium,

tium, corruptae esse possunt, sed examinandae sunt, ita, vt ipse iuuenis de illarum valore iudicet. Plurimae illarum in vniuersum huius sunt indolis, vt ope librorum scriptorum, pristinarumque editionum, quam studiosissime inuicem sint conferendae, quo corrigantur et emendentur, quae vitiis laborent, aut addantur et adiiciantur, quae desint. De quibus omnibus praeceptor mechanicus cum *magis mutus sit, quam piscis*, emendationem quoque auctorum classicorum ne flocci quidem putat, et quilibet salubrioris disciplinae peritus mihi facilis est in concedendo, tali iuuenum formandorum ratione, nullam esse magis aridam, sterilem, exsanguem, atque exilem.

Num vero credas, fieri posse, vt Magister mechanicus causas, pro defendenda tam ieiuna tamque frigida aureorum antiquitatis monumentorum legendorum ratione, in promptu habeat? Praestantia auctorum classicorum extra omnem dubitationem est posita, quae tanta est, vt non minus orationis munditie, urbanitate, ornatu, atque copia, quam vtilitatis magnitudine atque excellentia, ad eos magnificiendos, commoueamur, et, ad eos adamandos, alliciamur. Nihilo tamen minus *duae* proferuntur rationes, quae faciant, vt *Critica*, scholis expulsa, non modo de dignitate retinenda, sed etiam de salute conseruanda, cogitare cogatur. *Critica* si nostra aetate tanta suspicione, tantoque odio digna censeretur, vt, quod

D 4

olim

olim illi accidit, ad eius nomen, quasi ad malum omen atque prodigium, quod serio detestarentur, et quam longissime a se cuperent amoueri, omnes adhuc expauescerent, haec certe vna foret illarum, quas indicarem, causa. Maiores quidem quaererent: *quid sibi CRITICA in scholis? illa est, cuius nomine, qui ad scriptores humanos coniecturis corrumpendos se contulerunt, quique sacros libros vel auctoritate diuina priuarunt, vel detrahendo, interpolando, et corrigendo, depravarunt, ad ornandam temeritatem, et occultandam improbitatis atque inscitiae arrogantiam, abusi sunt, sed nostris, iisque multo felicioribus, temporibus Critica Celeberrimos, et in summo eruditionis fastigio collocatos Viros nata est Patronos, qui, testes innocentiae, causam eius tam strenue tamque fortiter gesserunt, ut ne minima quidem illi adpersa atque iniusta relinquatur macula.* Itaque non est verendum, ne Praeceptor mechanicus, suspicione atque odio cominotus, *Criticam* fugiat, aliae potius, quibus ab illa exercenda retinetur, ut adsint rationes, necesse est. Prior illarum haec dicitur, *Critica illi videtur tantae seueritatis tantaeque difficultatis, ut iuuenilis ingenii leuitatem atque imbecillitatem longe multumque superet.* Quae ratio cum grauitatis quandam speciem nonnullis prae se ferre videatur, opus est, illam ut diligentius trutina examinem. Duo, nisi fallor, simul nominantur *Criticae*, in scholis tractandae, impedimenta, alterum est *leuitas*, alte-

alterum *imbecillitas* ingenii iuuenilis. *Leuitas*? nonne est *vitium*? saltu aliquo semper, pro illa, elabi gestiunt iuuenes, impatientes omnis tarditatis, nimia velocitate atque celeritate in literarum curriculo progredi cupiunt, et, *aliqua* tantum doctrinae *parte* percepta, iam *integram* disciplinam se imbibisse gloriantur. Huic naturali aetatis iuuenilis indoli frenum mature est iniiciendum, continendi et retardandi sunt iuuenes, vt, seuerae et rigidae lectioni adfuesacti, et quasi fatigati hac in arena, penitusque subacti, lente et secure festinent. *Leuitas* igitur cum non sit alenda atque nutrienda, ego sane non video, cur *Criticae* exercitationem, quam saluberrimum potius, praesentissimumque huius mali remedium puto, in scholis impediatur? *multo tamen impares sunt aetatis iuuenilis vires perferendis laboribus atque molestiis, cum hac arte coniunctis.* Audio, sed nihil ad rem. Primo enim, non suasi, ex iuuenibus in scholis *Criticos* esse fingendos. Hoc enim tantae celeritatis negotium non est. *Criticus*, qui ad laudem vel mediocrem adspiret, valeat ingenio atque doctrina, non modo verborum infinitam vim atque copiam teneat, sed etiam nullius prope artis liberalis rudis atque expers sit, polleat veri videndi acumine, et dexteritate denique rerum omnium, maxime similium, tractandarum, acquisita exercitationis diuturnitate. Quae omnia paucorum annorum vitae scholasticae spatium, quamuis optime et saluberrime collocati ad

stabiliendam augendamque vitae futurae felicitatem conferantur, comparari nequeunt. Hoc tantum a re mea est, ut *Criticae* institutorum gustum, illiusque ope verae doctrinae intelligentiam quandam in scholis iam consequantur iuvenes. Deinde quilibet animaduertit, omnia, ut in reliquis, ita etiam hac in re, posita esse in praeceptoris disciplina. Naturae benignitas unicuique iuueni largita est quandam pulchritudinis sensum, qui, licet sit vel minimus, a magistro excitari atque augeri potest, et debet, sequatur modo eandem, quam deinde iudicandam proponam, *Criticae* tractandae rationem, quae certe eiusmodi est, ut sperare possim, nihil ille inesse, quod superet et vincat vires iuueniles, sed breui tempore iuvenes quodammodo in artis huius potestatem redigi posse. Fortasse, aetati huic quid esse accommodatum, ideo tantum negatur, quoniam multum studii multumque indefessae industriae, ad illud pro captu iuuenili explicandum, requiritur. Audiamus nunc, quae sit neglectae in scholis *Criticae* causa posterior. Dicunt: *concedamus, iuvenes tanto iudicandi facultatis acumine, tantaque ingenii praestantia excellere, ut labores, cum CRITICAE exercitatione coniunctos non sentiant, nequaquam tamen omnium iuuenum refert, ipsos ad huius scientiae consuetudinem esse admissos. Quot enim illorum sunt, qui CRITICAE cognitionis indigeant, quique ad tam altum eruditionis gradum ascendere cupiant, ut, praeter panem lu-*
cran-

crandum, multo maioris pretii quid consequi studeant? quodsi igitur CRITICA in scholis tractatur, in parando ingeniorum pastu, illorum tantum ratio habetur, qui in usum vitae futurae appetentia quadam horum ciborum feruntur, plurimis eadem apponuntur, quae taedio atque fastidio auersantur. At vero ante omnia nimis sordida et plebeia mihi videtur haec contemptus Criticae scholastici ratio. Quis liberaliorum, soli victui conquirendo, artes colit ingenuas? sit tamen, ut, more futorum, fartorum, aliorumque opificum, quae futurae viuendi rationi videantur accommodatissima, sola sint discenda, Critica certe non est praetermittenda. Nulla enim altiorum disciplinarum deprehenditur, quae, permultum Criticae se debere, neget. Iudicii acumine, cui poliendo Criticae scientia iure meritoque existimatur aptissima, opus est in colendis omnibus artibus sublimioribus, et nisi pulchritudinis sensum mature excitatum auxeris, totius vitae atque eruditionis in omnibus rebus, nescio quae, sequitur deformitas. Sed veram causam hi Mechanismi scholastici fautores tegere videntur. Ipsi, in quo sit propria dos Critices posita, nesciunt. Quid igitur mirum si discipulos ab arte auertunt, in qua turpis eorum ignoratio possit saepissime deprehendi. Ita quoque hic valet, quod sermone trito dicitur: *ars non habet osorem, nisi ignorantem.*

Haec ad inuestiganda Mechanismi critici vitia sponte mihi ostendunt atque muniunt viam. Quid primum

primum querar? unde potissimum ordiar? qua
 oratione satis exprimere et deplorare potero luctuo-
 sissimum *iudicandi facultatis neglectum*? discipli-
 na, quae tam in *examinandis* auctorum classico-
 rum verbis, cogitatis, atque sententiis, quam *emen-*
dandis illorum corruptionibus, seuera et accurata
 est, quam optatam, quamque iucundam mentis
 iuuenum limandae offert occasionem! Fac igitur,
 ut haec *vocum* et *rerum* exploratio vbique locorum
 omittatur, fac, ut magistri mechanici grauis vox
aeque valet, aut *falsum est*, omni studiosiori in-
 vestigationi aditum semper praeccludat, non omnis
 lux tunc denegatur iuueni, cuius radiis mentis
 dissipantur nubes atque tenebrae? non negligitur
 alacritas atque subtilitas, ad quam iudicium, a
 natura obtusum, poliendum est? Auctores porro,
 homines non umbratici, sed viri, ingenio, doctrina,
 rebus gestis, et usu rerum maximi, nusquam ve-
 ritatem nudam, vel immunditiae sordibusque con-
 taminatam, sed vbique optime vestitam, non fu-
 catam, ornatam tamen, descripserunt, ut quilibet
 sapientum se tum demum in suo genere profecisse
 putet, si ad eorum exempla quam proxime acces-
 serit. Quid vero inde, si omnes hae suauitates
 tantum indignitatis experiuntur, ut superfluum
 videatur, iuuenes ad illas sentiendas, et, adultiori
 aetate, maiori adhuc cura atque sollertia inquiren-
 das, praeparari? explicet magister mechanicus
Ciceronis epistolarum ad Diu. V. 12. XV. 6. omnes-
 que epistolas libri septimi et noni, explicet *Home-*
rum,

*rum, Thucydidem, Xenophontem, Tacitum, Plin-
nium, Senecam, aliosque, et videbis non solum,
quot quantumque pereat, sed etiam quam inique
iuuenum gustus atque sensus, quem tamen per
omnem vitam, vt facultatem promptam, sequun-
tur, corrumpatur, et deprauetur, quam parum
ipfi humanitatis illecebris atque incantamentis alli-
ciantur et capiantur, et quantopere auctores iam
in scholis fastidiant, vt, deposito aliquando pallio
scholastico, nescio quid, sibi euenturum credant
incommodi, illis si aliquid temporis tribuant. *Ignor-
tae rei nulla est cupido, et contemptus auctorum,
si semel inualuit, difficillime, vt omnis opinio
praeiudicata, euellitur. Quid dicam de latine
scribendi ratione?* Semper mihi dolendum visum
est, permultos inueniri, vel munerum publico-
rum dignitate conspicuos, qui in iuuentute lectio-
ni auctorum classicorum multum temporis se con-
cessisse gloriantur, quique nihilo tamen minus
scripta sua vocibus *barbaris, soloecis, obsoletis, no-
uis, peregrinis, sordidis et plebeiis* inquinata, ita
deformant, vt vix illos attigisse auctores classicos
putes, oculisque habeas fidem. Omnia in scri-
bendo vitia illorum si recensere constituiissem, *Cel-
larium, Vorstium, Vossium, aliosque* exscriberem.
Rerum, quamuis bonarum, scientia, sine ele-
gantia vocum, vtilitatem aliquam fortasse habet,
dignitatem vero, et laudem, in *viro docto*, nullo
modo. Quomodo vero fieri potest, vt hi viri, nisi
in iuuentute auctorum classicorum suauitatibus fue-
rint*

rint deliniti, tersae, purae, et venustae in scribendo latinitati operam dent, vt numerosam, quae dicitur, efficiant orationem, vt aptam quandam, naturalem, et ab latinorum optimis frequentatam collocandarum enunciationum continuationem et urbanitatem, per totam orationem fusam, imitando assequantur? mechanica auctorum classicorum interpretatione impediti, haec omnia, quibus animum et aures adsuefecissent, notanda neglexerunt. Iam *animus*, quo non minus, quam ingenio, homines sumus, humanitatis disciplina ad virtutem est formandus, quid igitur ad illam alendam confert Mechanismus *criticus*? nemo est, qui neget, auctorum classicorum lectionem mirum in modum esse efficacem, ad instillandum tam virtutis amorem, quam vitii odium, sed quam funestum iuuenibus importat detrimentum Mechanismus *criticus*, quod non excitatur in illis studium virtutis, ex significatione praestantiae eius, neque indignatio vitii generosa, ex eius improbitatis foeditate! Quantum denique fructum percipiunt ex tali institutione omnes disciplinae sublimiores? quantum adiumenti ab illa sperare potest legum iurisque studiosus, cuius omnis intelligentia a latinis literis, ab antiquitate Romana, et historia ducitur? quantum praesidii ad scientiam suam in latinis, et graecis in primis, literis positum putabit artis salutaris studiosus? Theologus, quem, quia amplissimum in scribendo locum iam mihi subministrat, postremum nomino, quid discet ex auctoribus, quod ipsi in usu sit?

Criti-

Criticorum disciplina non subactus, vexabit et tor-
 quebit sacri scriptoris verba, et ex vna interdum
 voce, ob copiam, vel ornatum tantum addita, cor-
 radet totam orationem sacram. Vnde ista negli-
 gentia in vfu vocum? hic equuleus verborum? non-
 ne ex Mechanismo scholastico, quem *criticum* vo-
 camus, quasi ex lutulento et foetido puteo, haec
 deriuanda sunt? hic auctoribus classicis omnem
 succum et sanguinem extrahit, carnem, vt ita lo-
 quar, refecat, et barbarie fordibus opplet. Sed
 transeant haec, ad ipsam eloquentiam, eamque sa-
 cram et veram, attendamus. Maximo in errore
 versantur, qui aliis persuadent, totam artem dicen-
 di in verborum germanicorum cura esse positam,
 et, qui in his elegantiam et nouitatem obseruare,
 orationemque troporum atque figurarum flosculis
 conspergere possit, ei Oratoris nomen esse conce-
 dendum. Est quidem nulla, sine verborum mun-
 ditie, vera et absoluta eloquentia, nisi fortasse er-
 rauit magnus ille *Caesar*, qui in dilectu verborum
 huius artis originem esse dicebat, sola tamen verba,
 quamuis bona (illorum consuetudinem, qui, *popu-
 laritatis Socraticae* hospites, vocibus recens procu-
 sis, et plurimorum auditorum captum atque intel-
 ligentiam excedentibus, aures modo titillant, men-
 tem vero, et maxime animum negligunt, non per-
 stringam, propterea quod commiseratione atque
 dolore dignior est, quam salibus) non sunt proban-
 da, neque veram eloquentiam constituunt, quae sen-
 tentiis etiam continetur iis, a quibus maiestas, gra-
 uitas,

vitas, venustas, atque suauitas in dicendo : ascitur,
 quae vel admirationem, vel delectationem habet,
 quaeque magnitudine et praestantia sua permouent
 audientium animos. Audiamus ipsum Oratorem,
Ciceronem, dicentem : *nihil est tam furiosum, quam*
verborum inanis strepitus, nulla probabili sententia
subiecta. Nonne igitur Mechanismo *critico* pro-
 xima et expeditissima ad veram eloquentiam via
 obstruitur et intercluditur futuris Theologis, vt, in
 desertam et incultam deflexi, in coetu sacro ali-
 quando dicentes, recitata aliqua *collegii moralis*, et
thetici, aut, quod magis adhuc deridendum est,
philosophici et *medici*, particula, templorum ampli-
 tudinem in *scholae* et *balnei* cogant angustias. Quid
 restat? si quis inter eos iuuenes, qui sacros libros
 aliquando sunt tractaturi, operibus *Millii*, *Bengelii*,
Wetstenii, *Griesbachii* vti, aut de iis prudenter ali-
 quando iudicare volet, (et de incorrupta postero-
 ris foederis librorum lectione Theologi interest,)
 quomodo hoc illi succedet, nisi ante in humanis
 libris *Criticae* regulas cognoscere, et ad vsum con-
 ferre didicerit, quo rem per se difficilem non
 modo curiose, sed debita etiam reuerentia atque
 religione tractet? risum excitabit coetus nostri ad-
 versariis, nisi illis, opposita et obiecta quadam le-
 ctionis varietate, occurrere, pretioque illius immi-
 nuto, eorum temeritatem et impudentiam infrin-
 gere potuerit.

Multo igitur sanior et salubrior reperitur nunc
 ea disciplina, quae maturam iuuenum in *critica*
 aucto-

auctorum classicorum lectione exercitationem iis rebus annumerat, quibus non tam *scholae*, quam *integrae vitae*, discitur. Haec iuuenum institutio *explicationi* verborum et rerum addit quoque *iudicando explorationem* atque *emendationem*. Hinc in *verbis* non praeterit *urbanitatem*, *ornatum*, *copiam*, *collocationem*, *structuram membrorum*, atque *numerum*. Varias *urbanitatis* formas in *substantiuis*, *adiectiuis pronominiibus*, *verbis*, *particulis*, *participiis*, *vocibus nitidioribus*, et *figuris grammaticis*, sollicite perquirat, interrogans, qua longe alia, eaque minus venusta ratione, eadem fuissent exprimenda, vt, facta comparatione, *urbanitas* dilucidior appareat. Fontes *troporum*, illorum *delectationem*, *admirationem*, *foecunditatem* ad locupletandam elocutionem, atque *vim commouendi* non magis negligit, quam *figurarum suauitatem* atque *grauitatem*. Virget *commutationem orationis*, tam *verbis*, quam *figuris* factam, *verborum frequentiam*, ortam e synonymorum coniunctione, phrasiumque idem valentium coaceruatione, et singularum vocum *dilatationem*, ductam ex periphrasi, definitione latiori, et distributione. Premittit *compositionem verborum*, qua extrema cum primis concurrunt non aspere, aut inepte, quaque observatur consuetudo in ponendis aut priori aut posteriori loco *verbis*, regulas *structurae et dissolutionis periodorum*, et *conformationem syllabarum atque membrorum*, aures delectantem. Hunc morem tenet in iudicandis *verbis*, in *rebus* eandem adhibet seueritatem. Explorat *virtutes et vitia sententiarum*.

rum, animaduertens, quomodo vna eademque variata sit ingeniis et oratione diuersorum, vt semper noua videatur, errores vero ab auctoribus classicis in rebus philosophicis, naturalibus, et historicis commissos, eorumque repugnantiam indicat, et accuratori recentiorum cognitione conciliat. In legendis bonis *historicis* perspicuitatem, breuitatem, et suauitatem, tam simplicis, quam instructae, et ornatae narrationis commendat, artificium in describendis proeliis, vrbibus, et regionibus explicat, moribus exprimendis et rationibus factorum, dictorum, decretorum, belli, pacisque animum intendit, argumentationibus denique, et digressionibus erectum retinet iuuenum discendi studium. In interpretandis *oratoribus*, ante omnia integrum orationis argumentum iuuenum animis proponit, et describit tam temporum illorum historiam, quam hominum, de quibus in vtramque partem agitur, animi indolem, deinde robur atque ordinem argumentationum examinat, quaerit, ex quo loco rationes, ad intelligendum verum idoneae, sint deductae, num rei comprobandae sint accommodatae, vt vis illarum sentiatur, quid exornationis et amplificationis causa illis, quo fortius et altius feriant, victricesque euadant, sit adpersum, quomodo orator in refellendis falsis versetur, et in commouendis affectibus studiose laborat de eo, num res, de qua agitur, postulet capiatque innotus animorum, num orator, quia homines non statim, et vno impetu, facile exardescunt, praeparatis demum argumentando animis, impetum faciat, et quam pede-

pedetentim, ne simulationis suspicionem iniiciat, magnumque motum nimis repente quies consequatur, orationem minuat? In suauissimis *poetarum* cantibus, quos, si ab *arte dicendi* discesseris, aptissimos puto illi exercitationi, quae in excitando et augendo sensu pulchritudinis versatur, antequam ad ipsam lectionem progreditur, a diligentissima formae carminis descriptione initium capiendum existimat, deinde iuuenibus iudicandi occasionem praebet de singulis venustatibus commentorum ingenii, et picturarum, quae, num naturae respondeant, ad quam altum admirationis gradum poeta euehat lectores, ita tamen, ut semper *probabilitati* consulat, quanta adsit collationum suauitas atque audacia, quam exacta, quamque accurata deprehendatur et hominum, et commotionum illorum, descriptio, unde nouitatem rebus tritis et vulgaribus conciliarit poeta, et quanto artificio lector abripiatur, ut curiositati legendique cupiditati satisfaciat, eamque expleat? Ita iudicii perspicientia mirum in modum acuitur, ita ingenium ad eandem vbertatem alitur, ut paullatim parem venustatem consequatur. In *emendandis* auctorum classicorum corruptionibus non minori sollertia occupata est haec sanior disciplina. Ante omnia discipulis clariorem absolutioremque de librorum scriptorum ratione notionem format, dicendo, omnes voces quondam in continuata, et arctissime copulata serie, compendiisque syllabarum esse scriptos, signa distinctionis, et maioris, et minoris, recentioris esse aetatis, librarios fuisse stupidae ignorationis monachos, ita, ut sine omni intelli-

gentia, exempla literarum anxii imitarentur, syllabas atque literas ex negligentia transponderent, coniungenda separarent, separanda coniungerent. Monet, lectionem sensu difficiliorem esse praeferendam, voces, in margine, tanquam glossemata, explicationis causa, a lectore additas, postea in textum irrepsisse, et quae sint reliqua, quae *Clericus in Arte Critica* tradidit, iungendus cum *Maii introductione ad studium philologicum*, et *Heumanni Parergis criticis*, in primisque *Wowerius* de polymathia, qui Critices naturam, ambitum, atque praestantiam ex instituto tractavit. In explicando loco, eoque corrupto, emendatione Critici cuiusdam discipulis proposita, illos interrogat, conueniens sit, an non? quomodo sit reperta? in locis integris, omnique deprauatione vacuis, qui tamen, ut saepe fieri solet, a Criticis, inanibus iudicio, et indoctae licentiae nota insignibus, corrupti sunt, perquirat, quid iuuenes de hac mutatione statuant? quid? quod, ad Criticae consuetudinem ita ducit disciplinae alumnos, ut, pro iudicii facultate, errores et vitia auctorum ipsi emendent, vel vulgo receptam lectionem, id quod pruritum atque scabiem corrigendi reprimat, potius defendant, quam leuibus coniecturis, ut *Tanaquillus Faber*, *Bentleius*, *Glareanus*, *Heumannus*, aliique fecerunt, rideant et vituperent, et denique, ut modestos Criticos, qui nunquam eo impudentiae progressi sunt, ut, procliues ad corrigendum, suas opiniones in textum inferrent, sibi cognitos familiaresque reddant.

Sintenis, Karl Heinrich,

Mechanismus in humanitate scholasticus in usum veri philanthropini

Lipsia 1778

Paed.th. 5487

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10764344-0

VD18 14726912-001